

МІСІЯ ЖОЗЕФА БАРТЕЛЕМІ У ПОЛЬСЬКІЙ ГРОМАДСЬКІЙ ДУМЦІ

На основі періодичної преси та мемуарних джерел проаналізовано ставлення польської громадської думки до діяльності у Галичині на початку 1919 р. міжсоюзницької місії під головуванням генерала Жозефа Бартелемі. Визначено, яку саме роль у вирішенні військового конфлікту з українцями суспільство відводило іноземним послам. Польська громадськість очікувала від них дипломатичного сприяння і матеріальної допомоги для свого війська. Всі ці уявлення розглянуто у комплексі з реальними діями іноземних послів та представників польської громадськості.

Ключові слова: генерал Жозеф Бартелемі, Галичина, польська громадська думка, польсько-український військовий конфлікт.

Tychka G.-M.

THE MISSION OF JOSEPH BARTHÉLEMY IN POLISH PUBLIC OPINION

This article gives analysis based on periodicals and memoirs sources of the attitude of polish public opinion towards activity of interallied mission chaired by general Joseph Barthelemy in Halychyna in the beginning of 1919. Also it is determined exactly what role in solving military conflict with Ukrainian people society gave to foreign ambassadors. Polish public was expecting from them diplomatic assistance and material support for polish troops. All these ideas are considered in conjunction with real actions of foreign ambassadors and Polish public representatives.

Keywords: general Joseph Barthelemy, Halychyna, polish public opinion, polish-ukrainian military conflict.

Впродовж 1919 року на польських теренах встигло побувати досить багато військових і цивільних місій Антанти, серед них декілька суто французьких. Далеко не всі вони мали на меті вирішення польсько-українського конфлікту. Деякі посольства займалися, наприклад, встановленням комерційних взаємин чи наданням гуманітарної допомоги. Численні делегації направлялися у Верхню і Тешинську Сілезію, у Литву та Великопольщу.

Багато місій прибувало також у Східну Галичину, де тоді тривав українсько-польський військовий конфлікт. До них суспільство ставилося з особливою увагою, адже від закордонних послів часто могла залежати тривалість військового проти-

стояння та майбутня державна приналежність спірних територій. Таким чином, візити Ж. Бартелемі до Львова – це своєрідний індикатор настроїв місцевої польської громади, а також нагода дослідити побут міста, що перебувало фактично на лінії фронту.

Ставлення громадської думки до військово-політичних місій Антанти ще не піддавалося науковому осмисленню. Дослідники здебільшого звертали увагу виключно на історичні факти: умови перемир'я, висунені Ж. Бартелемі, дати переговорів між воюючими сторонами тощо. Саме у такому контексті працювали українські дослідники Микола Литвин [1] та Матвій Стахів [4], а також їхні польські колеги Алекси Деруга та Томаш Шрамм.

Оскільки тема є малодослідженою, основну увагу в даній праці було присвячено історичним джерелам: газетним публікаціям (зокрема, "Kurjer Lwowski", "Gazeta Lwowska", "Dziennik Ludowy", краківська газета "Czas" та львівський сатиричний журнал "Szczutek") і мемуарам свідків описуваних нами подій (зокрема, нами опрацьовано спогади Романа Дмовського [7] та Еугеніуша Ромера [12]).

Як уже зазначалося, у перші повоєнні роки держави Антанти скеровували до молодій Речі Посполитій досить багато посольств та делегацій. У зв'язку з цим у польської громадськості складалося враження, що західні держави замість вирішення конкретних проблем, скеровують місію за місією. Львівський сатиричний журнал "Szczutek" жартував із кількості цих посольств: "Де двоє б'ються, там Антанта надсилає місію" [14, від 11.10.1919].

"З усіх сторін лунають гострі вимоги надати допомогу Польщі, а тим часом "Рада П'ятох" надсилає до Польщі комісію із 8 делегатів для дослідження фактичних відносин. Оце допомога!" [12, с.129] – коментував від'їзд до Варшави місії під керівництвом Жозефа Нуланса польський географ Еугеніуш Ромер. Голова Польського Комітету Народового у Парижі Роман Дмовський, описуючи цю ситуацію у своїх спогадах, процитував уривок із поеми "Тиртей" Владислава Анчиця: "А найвища рада [Афін. – Т. Г.] в поміч Спарті-сестрі із лютнею і піснями шле мене, поета Тиртея" [7, с.122].

Як бачимо, польське суспільство було загалом невдоволене форматом допомоги, яку Антанта надавала їхній країні. Побутувало переконання, що прикордонні конфлікти між Польщею та її сусідами необхідно вирішувати за допомогою зброї, а не дипломатії. Тому поляки очікували від союзників перш за все сприяння у передислокації на схід армії Ю. Галлера, а також матеріальної та кадрової допомоги польським військам на батьківщині. Дипломатичні переговори у далекому Парижі часто здавалися лише марною тратою часу.

Але водночас польська громадськість усвідомлювала, що іноземні делегати можуть допомогти Речі Посполитій виграти інформаційну війну з її сусідами. Члени закордонних місій: військові, політики, та науковці, – здебільшого вперше у своєму житті відвідували польські землі. На основі побаченого там вони формували власне суб'єктивне враження про цю країну, яке згодом поширювали серед колег у Парижі. Ті, в свою чергу, мали значний вплив на прийняття рішень щодо надання військової допомоги Речі Посполитій. Саме тому польські політики та й прості громадяни, попри невдоволення від бездіяльності союзників, зустрічали їхніх послів із небувалим ентузіазмом.

Яскравим прикладом такого ентузіастичного прийому іноземних послів можна вважати приїзд до Львова місії під головуванням генерала Ж. Бартелемі. Вона двічі відвідувала місто. Спершу це була британсько-французька делегація, надіслана генералом Франше д'Еспре та маршалом Фердинандом Фошем, а після 15 лютого

1919 р., заради уніфікації союзницької діяльності на території Польщі, вона почала підпорядковуватися голові військово-політичної місії Антанти Жозефу Нулансу. Тоді ж до її складу увійшли американські та італійські делегати, а також було змінено завдання місії. Після цього вона вдруге прибула до Львова, маючи на меті встановити перемир'я між польськими та українськими військами.

Інформація про приїзд до міста такого важливого посольства викликала ажіотаж серед польського населення Львова. Надмірний суспільний інтерес до місії Ж. Бартелемі в умовах нестачі інформації призвів до появи численних містифікацій та помилок.

20 січня 1919 р. львівські газети оголосили, що міжсоюзницьку делегацію очолить... генерал Анрі Бертельот [8, від 20.01.1919]. Цей офіцер від 1916 р. був головою французької військової місії у Румунії, тож польська громадськість чула про нього не вперше [10]. Натомість, генерала Жозефа Бартелемі у Галичині ще не знали. Можливо, саме тому краківський "Czas" [6, від 19.01.1919] переплутав цих двох офіцерів, а львівська преса поширила його помилку, виправивши її тільки через два дні.

Наступною дезінформацією стало повідомлення про те, що Ж. Бартелемі прибуде до Львова 23 січня. З цієї нагоди вийшов спеціальний випуск "Dziennika Lwowskiego" [8, від 25.01.1919], який закликав мешканців міста збиратися на вокзалі для урочистого привітання делегатів. З нагоди іноземних гостей будинки на центральних вулицях спеціально прикрашали польською та французькою символікою, виготовленою в оточеному місті із підручних матеріалів. [8, від 24.01.1919]. Однак делегація не прибула, бо, як згодом виявилось, розташовувалася у місці розквартирування польських військ. У місті в цей час поширилася новина про те, що Ж. Бартелемі поїхав у Варшаву, а у Львові з'явиться щойно через 3-4 дні [8, від 24.01.1919]. Це, як повідомляє "Dziennik Ludowy", викликало розчарування у львів'ян, адже з приїздом французько-англійської місії пов'язували можливу інтервенцію союзних військ у Галичині. Цими розрахунками, очевидно, і пояснювалася така самовіддана гостинність львів'ян. Місцеві газети твердили, що "Ж. Бартелемі був вибраний комендантом коаліційних військ, які, у разі потреби, будуть відправлені до центральної Європи. Ці війська мали б прибути через Угорщину до Польщі. Вони уже готові до переміщення" [8, від 23.01.1919]. Дану інформацію спростували щойно на початку лютого [9, від 01.02.1919], а, отже, львівські поляки більше тижня жили в очікуванні військової інтервенції союзників.

Тут варто додати, що ідея окупації Галичини військами Антанти була не лише предметом чуток. Р. Дмовський писав у своїх спогадах: "У перші місяці [Паризької мирної] конференції прийшла до мене з Польщі просьба, щоби я домігся окупації Галичини союзними військами." [7, с.166] Голова польської делегації категорично відмовився, вважаючи, що "якби така окупація відбулася, ми би на цю територію не повернулися." [7, с.166] Можливо, він побоювався передачі українських земель полякам не у повне володіння, а лише під управління на підставі мандату Ліги Націй. Такий варіант не влаштовував польську громадськість, а навіть обурював її. У журналі "Szczutek" уже в листопаді 1919 р. висловлюється "вдячність" Антанті за те, що "нам минулого року не дала допомоги, коли Львів гинув." "Добре би ми виглядали, якби Фош прислав хоч би одну роту пуалів.¹ За це сьогодні напевно сидів би у Львові комісар Антанти для Східної Галичини. Він би вже дав нам бобу!" [14, від 09.10.1919].

¹ Пуалю (фр.) — "волохатий", прізвисько і збірний образ французького солдата часів Першої світової війни.

Новина про візит Ж. Бартелемі до Варшави також виявилася неправдивою, тож місія прибула до Львова ввечері 24 січня. "Gazeta Lwowska" описувала візит делегатів із просто-таки поетичною метафоричністю: "Разом із ним [Ж. Бартелемі. – Т. Г.] вступає на наш поріг промінь сонця після днів темряви і бурі, і наче веселка піднімається над його і нашими головами" [9, від 24.01.1919].

На перших порах місія мала своїм завданням лише збір інформації, з метою її подальшої передачі командуванню військ Антанти [9, від 22.01.1919], але громадськість очікувала від неї рішення про військову інтервенцію Антанти у Східну Галичину. Задля втілення цих сподівань у реальність було розгорнуто активну інформаційну кампанію, яка мала на меті схилити Ж. Бартелемі та його підопічних на бік оборонців Львова.

Робочий графік місії Ж. Бартелемі під час її першого перебування у Львові (від 24 січня до 11 лютого) був дуже напруженим. Делегати щоденно працювали по 10 годин: від 8.00 до 19.00 з перервою на 1 годину. Попри такий напружений розклад роботи представників Антанти, міська влада регулярно організовувала для них концерти, обіди та екскурсії. За 16 днів свого першого візиту до міста члени місії Ж. Бартелемі відвідали два театральних вечори, концерт для хворих та інвалідів у шпиталі св. Магдалини [8, від 08.02.1919], декілька званих обідів, а також музей Дідушицького [9, від 09.02.1919]. "Ми глибоко зворушені ентузіастичним прийомом, який нас на кожному кроці очікує у цьому місті" [9, від 28.01.1919], – казав з цього приводу Ж. Бартелемі.

Але, здається, послів Антанти, зокрема Ж. Бартелемі, уже не потрібно було переконувати чи задобрювати. Тільки-но ступивши 19 січня на галицьку землю в Освенцимі, голова місії висловив цілком сформовану позицію у справі українсько-польської ворожнечі: "Франція та Англія ставляться до Польщі більш, ніж приязно і готові надати їй будь-яку допомогу" [9, від 22.01.1919]. Під час візиту до Кракова Ж. Бартелемі на знак дружби обмінявся плащем із польським генералом Емілем Гологурським [9, від 22.01.1919].

Зрозуміло, що за таких умов члени місії залишали позитивні відгуки про польських солдатів і негативно ставилися до української сторони. Як стверджує преса, під час відвідин лінії фронту "офіцери із надзвичайною повагою висловлювалися про польських солдатів" [11, від 28.01.1919]. Перемовини з українцями у Ходорові не відзначилися такою дружельністю. Як згадує М. Омелянович-Павленко, Ж. Бартелемі був насупленим і дивився на українців "зневажливо-злосно", а сер А. Картон де Віарт накинувся на них із звинуваченнями у неповазі до Антанти.

Яскравим проявом прихильності французького генерала до польської громадськості є прощальна промова Ж. Бартелемі, виголошена 12 лютого 1919 р. з нагоди його від'їзду до Варшави: "Підношу келих на честь героїчного міста Львова, на честь хороброї польської армії, на честь Польщі, окритої славою" [9, від 12.02.1919]. "Кажу вам "до побачення", а не "прощайте," – запевнив французький генерал, але все вказує на те, що повертатися найближчим часом він не мав наміру, бо тут же додав: "[...] Нашу діяльність ми продовжимо у Варшаві" [9, від 12.02.1919].

Перебування Ж. Бартелемі у польській столиці львівська преса висвітлювала стереотипно, на підставі телеграм Польської телеграфічної агенції. Наприклад, майже всі газети облетіла фраза, яку французький генерал сказав під час візиту до Ю. Пілсудського: "До Польщі відчуваю симпатію уже від дванадцятого року життя" [8, від 15.02.1919]. Українська преса, насміхаючись із надмірного розголосу, якого набула ця фраза, також "процитувала" Ж. Бартелемі: "До польок вже від 12-го року життя відчуваю особливу симпатію..." [3].

На знак своєї прихильності до польського народу Ж. Бартелемі у середині лютого здійснив візит до Ченстохови – одного з найбільших паломницьких центрів у Польщі. Там він завітав до монастиря на Ясній Горі, де пожертвував церкві не уточнену суму грошей і просив відправити службу Божу за "польських героїв, що полягли в обороні Львова" [11, від 15.02.1919]. Водночас він оголосив, що найближчим часом відвідає ці місця разом зі своєю родиною.

Такий релігійний акт, здійснений офіційним послом Антанти, більше схожий на саморекламу, бо серед набожної польської громадськості його мали би однос-тайно сприйняти із захопленням.

Окрім того, Ченстохова у свідомості польського суспільства асоціювалася з героїчною та переможною обороною від шведів у 1655 р., а також від німців у 1918 р. Часто наводилися паралелі між Ченстоховою та Львовом:

Поглянь на історію останніх днів Львова

Він уже декілька разів ледве-ледве дихав

А, все ж, встояв, як Ченстохова,

Бо його охороняв патрон святий Михайло [14, від 19.01.1919].

Натомість в українській пресі цей візит викликав насмішку. В сатиричному часописі "Республіканський самохотник" бачимо карикатуру, яка доволі точно пов-торяє повідомлення польських газет (рис. 1).

Рис. 1. Карикатура на Ж. Бартелемі у "Республіканському самохотнику" "Небесним" його назвали, очевидно, через блакитний (по-польськи "niebieski") колір французького мундира. [3].

Тим часом у Львові у вітрині одного з магазинів на вул. Академічній (нині пр. Шевченка) було виставлено зображення Ж. Бартелемі та членів його місії. "Перед вітриною збираються натопа глядачів" [9, від 16.02.1919], – твердила "Gazeta Lwowska".

Як уже згадувалося, на повторний приїзд Ж. Бартелемі львів'яни не надіялися, тому новина про те, що делегацію від місії Ж. Нуланса очолить саме він, втішила польську громадськість не менше, ніж повідомлення про появу місії місяцем раніше. "Gazeta Lwowska" висловила припущення, що таке швидке повернення послів може бути наслідком лише надзвичайно позитивного для Польщі звіту Ж. Бартелемі перед Ж. Нулансом [9, від 18.02.1919].

Другий приїзд Ж. Бартелемі до міста місцева громадськість сприйняла з не меншим ентузіазмом, ніж перший. Як і у січні, так і в лютому польське населення міста збиралося на вокзалі і до нічної пори чекало прибуття делегатів. 20 лютого з нагоди приїзду Ж. Бартелемі було влаштовано мітинг на подвір'ї палацу Потоцьких. Як повідомляє преса, для прощання з місією, яка поспішно від'їжджала з міста 3 березня, також зібрався натовп глядачів.

Прибуття Ж. Бартелемі до Львова 18 лютого оспівувалося у пресі з особливим піднесенням: "[...] ці прибульці з видатними прізвищами і рангами є для нас, наче символи. Ми віримо, що із цих символів зійде нам бальзам на рани і що від дотику їхньої чарівної палички заб'є для нас живильне джерело" [11, від 18.02.1919] – написав "Kurjer Lwowski".

Особливі надії пов'язувалися із тим, що нове посольство отримало від Ж. Нуланса дуже широкі повноваження, які дозволять йому "здійснити конкретні практичні кроки" [11, від 18.02.1919]. Цю надію підкріпила обіцянка провести паціфікацію, яку висловив сам Ж. Бартелемі під час одного з публічних виступів [8, від 22.02.1919].

Ініційовані союзницькою місією переговори щодо підписання перемир'я з українцями тривали у Львові 26-28 лютого. "На третій день переговорів запропоновано нам остаточно демаркаційну лінію, яка являється образою наших найсвятіших почувань," — описувала ситуацію українська газета "Стрілець" [5, від 12.03.1919]. Пропозиція була остаточною, і на подальший компроміс ні Польща, ні делегати Антанти не були готові.

1 березня М. Омелянович-Павленко оголосив відновлення бойових дій, покликаючись на суто військові причини. "Нехай нас розсудить залізо і кров!" [4, с. 49] – сказав він у своєму зверненні до армії, перефразовуючи вислів Отто фон Бісмарка з 1862 р.: "Великі питання часу вирішуватимуться не розмовами і резолюціями більшості, але залізом і кров'ю" [2].

Реакція вояків УГА на припинення перемовин дуже добре описана у "фронтівних враженнях" Михайла Обідного: "[...] сотник Волощук [...] з приємністю сповістив, що мирові переговори перервані і що сьогодні знову починається війна. Це була радісна вістка для фронту, бо ніхто не вірив, що з Поляками можна до чогось домовитися, не дійшовши до Сяну" [5, від 26.03.1919].

Тут варто зазначити, що характерна риса усіх українсько-польських мирних перемовин – віра у більшу результативність сили, аніж дипломатичного варіанта врегулювання конфлікту. Саме це було причиною невдач союзницьких місій щодо припинення війни. Та сторона, яка на даний момент брала гору у війні, намагалася якнайшвидше закінчити мирні переговори, щоби ворог не встиг укріпити свої оборонні позиції. Саме так сталося у листопаді 1918 р., коли посланець французької місії у Яссах Анрі Віллем старався домовитися про мир із українцями, а поляки,

отримавши підкріплення, поспішали піти у наступ. Так само українці змушували Ж. Бартелемі чекати на припинення Вовчухівської офензиви аж цілий тиждень (від 17 до 25 лютого). Однак уже через місяць, коли ситуація змінилася на користь Польщі, ініціаторами перемир'я стали саме українці. При цьому чекати їм довелося також більше тижня (від 19 до 27 березня), так само, як ще недавно чекав Ж. Бартелемі. Знаковим тут є вже цитований уривок зі "Стрільця": "ніхто не вірив, що з поляками можна до чогось домовитися, не дійшовши до Сяну". У свою чергу, Р. Дмовський був певний, що з українцями не можна вести переговори, не дійшовши до Збруча [7, с. 166]. Як бачимо, для обох воюючих сторін перемир'я було не на часі.

Все ж, погляд на війну безпосередньо з лінії фронту кардинально різнився від холодних політичних калькуляцій. Делегація від польського населення Львова, яка спеціально прибула до Р.Дмовського зі сльозами на очах, нагадувала йому: "Там діти гинуть". "Мене це так само, як і вас, болить, але немає жертв, яких не вартувало би зробити, щоби зберегти цю землю" – відповідав їм польський дипломат [7, с. 166].

Остаточо пересвідчившись у безрезультатності подальших перемовин, союзницька місія 3 березня досить поспішно покинула Львів. [14, від 04.03.1919], а вже 4 березня польські часописи облетіла сенсаційна звістка: на ділянці колії між Городком і Судовою Вишнею українські війська обстріляли коаліційний потяг. Було поранено двох польських офіцерів, які супроводжували Ж. Бартелемі (сам він залишився неушкодженим) [12, від 04.03.1919]. Історики навряд чи колись довідаються, що змусило українських артилеристів порушити фундаментальне правило війни і напасти на посла. З іншого боку, сам Ж. Бартелемі не вникав у схожі подробиці. Для нього цей інцидент став черговим і незаперечним доказом того, що "[...] українці стоять на дуже низькому культурному рівні і не готові до якої-небудь політичної чи дипломатичної діяльності" [11, від 04.03.1919].

Деякий час після від'їзду місії ще жевріла надія, що вона зможе добитися припинення українсько-польського конфлікту. Зокрема, "Kurjer Lwowski" пов'язував із цим візит Ж. Бартелемі до Познаня, де на початку березня перебував Ж. Нуланс [11, від 07.03.1919]. Однак така надія швидко згасла.

Оскільки миротворче завдання місії Ж. Бартелемі провалилося, її первинна, інформаційна, мета знову вийшла на перший план. Тепер польська громадськість надіялася, що делегати повідомлять Ж. Нулансу та Паризькій мирній конференції, які настрої насправді витають у Львові. 12 березня звіт Ж. Бартелемі вислухала комісія польських справ Ж. Камбона [1, с. 269], а 18 березня – Вища військова рада Паризької мирної конференції [11, від 23.03.1919]. "Бартелемі викликає усезагальний ентузіазм," – писав Е. Ромер 12 березня [12, с. 235].

19 березня Найвища Рада Антанти надіслала командирам українських та польських військ телеграми із закликом припинити протистояння. "Ми переконані, що коаліція, виступаючи із [...] вимогою припинення боїв, діяла [...] під впливом звіту, привезеного до Парижа генералом Ж. Бартелемі," – стверджувала краківська газета "Czas" [6, від 23.03.1919]. Як відомо, ця ініціатива Антанти також зазнала невдачі. За умов, що склалися, французький генерал продовжував виступати за надання допомоги польським військам у Східній Галичині: "Не сумніваюся, що коли розповім про все, що я бачив, вам її [допомогу – Т.Г.] одразу ж нададуть," – сказав він у інтерв'ю польському журналістові Генрику Кораб-Кухарському наприкінці березня 1919 р. [11, від 3.04.1919].

Отож, ставлення польської громадськості до місії Ж. Бартелемі змінювалося з часом. Спершу від іноземців очікували військової інтервенції, згодом мирного врегулювання конфлікту. І попри те, що жодного з цих сподівань не вдалося втілити

у життя, львів'яни продовжували надіятися, що колишній голова місії сприятиме польським інтересам на Паризькій мирній конференції. Яким насправді був вплив Ж. Бартелемі на позитивне вирішення долі Львова, сказати важко, але все ж він дав надію як мешканцям міста, так і польським послам у Парижі. Мабуть, саме це і стало його найбільшою заслугою і джерелом слави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- ¹. Литвин М. Українсько-польська війна 1918-1919рр. – Львів: Місіонер, 1998. – 488 с.
- ². На посаді міністра Пруссії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zksh.org.ua/works10/ws/WS-220/ministr_Prussyi.htm.
- ³. Республіканський Самохотник. – 1919.
- ⁴. Стахів М. Західня Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної боротьби і дипломатичної оборони в 1918-1923.. – Скрентон: Український робітничий союз, 1960. т. 1-6.
- ⁵. Стрілець (Український стрілець). – Станиславів, Кам'янець на Поділлі. – 1919.
- ⁶. Czas. – Kraków. – 1919.
- ⁷. Dmowski R. Polityka polska i odbudowanie państwa : w 2 tomach. – Warszawa : Instytut Wydawniczy PAX, 1989. – Т. 2. – 532 s.
- ⁸. Dziennik Ludowy. – Lwów. – 1919.
- ⁹. Gazeta Lwowska. – Lwów. – 1919.
- ¹⁰. Giurca Ion Generalhenri Mathias Berthelot. 150 Years from his Birth [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mapn.ro/smg/gmr/Engleza/Ultimul_nr/giurca-p.177-185.pdf/.
- ¹¹. Kurjer Lwowski. – Lwów. – 1919.
- ¹². Romer E. Pamiętnik paryski (1918-1919). – Wrocław: Ossolineum, 1989. – 458 s.
- ¹³. Rozwój. – Łódź. – 1919.
- ¹⁴. Szczutek. Tygodnik satyryczno-polityczny. – Lwów. – 1919.